

Kaupan toimialan tulevaisuusselonteko**Lausuntopyyntönumero: VN/5468/2020**

Selonteon tarkastelu kohdistuu kuluttajakauppaan (tuotteet ja niihin liittyvät palvelut) sisältäen päivittäistavarakaupan ja tukkukaupan välisen ketjun. Tarkastelun ajanjakso on kymmenen vuotta eteenpäin.

Kaupan tulevaisuusselonteon sisältö kehittämis-ehdotuksineen

1. Mitä sisältöjä ja niihin liittyviä konkreettisia kehittämis-ehdotuksia/nostoja kaupan tulevaisuusselonteon tulisi mielestänne sisältää? Esitetyt sisällöt sekä kehittämis-ehdotukset ja nostot pyydetään perustelemaan.

KOHTAANTO-ONGELMA

Selonteossa tulee selvittää erilaisia keinoja kohtaanto-ongelman ratkaisemiseksi. Monet palvelualat, kuten kauppa, kärsivät osaavan työvoiman puutteesta sekä työntekijöiden vaihtuvuudesta. Osalle työntekijöistä esimerkiksi kauppojen aukioloaikojen laajentumisen myötä yleistyneiden yö- ja viikonlopputöiden tekeminen saattaa olla mahdotonta.

PAMin näkemyksen mukaan yksi keskeinen syy kohtaanto-ongelmaan on se, etteivät kaupan alan työntekijät tule palkalla toimeen. Elämiseen riittävien työtuntien turvaamista voidaan edistää ensisijassa lainsäädännön kautta. Lisäksi toimialan houkuttelevuutta voidaan lisätä kilpailukykyisen palkan ja työvuorosuunnittelun ohella tukemalla työntekijöiden arkea julkisia palveluja kehittämällä. Kuntien tulisi tarjota esimerkiksi kohtuuhintaisia asuntoja sekä toimivia julkisia liikenneyhteyksiä. Lisäksi perheellisille työntekijöille tulisi tarjota nykyistä laajempia päivähoidopalveluja, kuten vuoropäiväkoteja (24/7/365) sekä arki-iltaisin auki olevia päiväkoteja (ks. lausunnon kohta 3).

SUOMALAISEN KAUPAN RAKENNUMUUTOS JA KILPAILUKYKY

Selonteossa tulee selvittää kaupan rakennemuutosta sekä vertailla suomalaisen kaupan alan toimijoiden (ml. verkkokauppa ja alustat) kilpailukykyä ja toimintaedellytyksiä suhteessa muihin keskeisiin kilpailijamaihin (esim. EU- ja Schengen-maihin). Lisäksi olisi tärkeää arvioida keskeisimpiä muutostrendejä toiminnan kehittämisen pohjaksi.

Suomalainen vähittäiskauppa toimii nykyisin yhä monikanavaisemmin. Digitalisaatio ja globalisaatio ovat muuttaneet asiakkaiden ostokäyttäytymistä ja lisänneet esimerkiksi verkkokauppojen määrää. Kaupan alan rakennemuutos on näkynyt muun muassa siinä, että monien perinteisten kaupan alan toimijoiden kannattavuus on heikentynyt tai ne ovat poistuneet markkinoilta kokonaan (mm. monien kivijalkaliikkeiden ja tavaratalojen vaikeudet sekä Anttila- ja Tiimari-ketjujen konkurssit). Lisäksi päivittäistavarakaupan myynti on jo pitkään keskittynyt isoihin myymälöihin ja etenkin ulkomaisten verkkokauppojen suosio on lisääntynyt suomalaisten kuluttajien keskuudessa.

Kauppan alan rakennemuutosta käsittelevässä osiossa on hyvä ottaa huomioon myös seuraavat keskeiset ilmiöt: suomalaisen päivittäistavarakaupan ketjuuntuminen, ”suuruuden ekonomia” sekä kansainvälisen erikoiskaupan ja verkkokaupan alalle tuoma globaali kilpailu. Näiden ilmiöiden lisäksi selonteossa tulee käsitellä toimialan työvoiman rakenteessa tapahtuvia muutoksia (ks. lausunnon kohta 7).

VERKKOKAUPAN JA LOGISTIIKAN KEHITTÄMINEN

Selonteon tulee ottaa kantaa verkkokaupan ja logistiikan kansalliseen kehittämiseen. Verkkokaupat ovat tulleet jäädäkseen, mutta tällä hetkellä suomalaiset suosivat kotimaisten verkkokauppojen sijaan ulkomaisia verkkokauppoja. Vastaavasti tällä hetkellä vain harvat suomalaiset verkkokaupat toimivat EU:n sisämarkkinoilla. Yksi syy löytyy kielimuurista. Selonteossa tulisikin selvittää erilaisia vaihtoehtoja, miten suomalaisia toimijoita voidaan tukea ja auttaa esimerkiksi kansainvälisten asiakkaiden vaatimukset täyttävien verkkosivujen tekemisessä. Kotimaisen verkkokaupan kehittäminen edistäisi samalla myös suomalaista tuotantoa ja työllisyyttä luoden välillisiä työpaikkoja muille toimialoille.

PAMin näkemyksen mukaan pelkkien verkkosivujen tai valikoimien kehittäminen ei kuitenkaan riitä. Jotta suomalaisesta verkkokaupasta saataisiin kansainvälisesti houkutteleva, suomalaisten tahojen on myös panostettava logistiikkaan. Valitettavan usein suomalaisen verkkokaupan heikkoudet kilpistyvät usein heikkoon logistiikkaan ja pitkiin toimitusaikoihin. Tämä on omiaan heikentämään asiakaskokemusta ja houkuttelevuutta. Tästä syystä on tärkeää, että selonteossa tarkastellaan myös kaupan alan logistisia ratkaisuja (ml. varastointi) sekä ennakoidaan niissä tapahtuvia muutoksia seuraavan kymmenen vuoden aikana.

DIGITALISAATIO TYÖN TEKEMISEN JA TYÖNTEKIJÖIDEN NÄKÖKULMASTA

Selonteon digitalisaatiota koskevaa osuutta tulee laajentaa siten, että asiakassuhteita, markkinointia ja arvoketjuja koskevan tarkastelun lisäksi digitalisaatiota tarkasteltaisiin työn tekemiseen ja työntekijöiden näkökulmista. Digitalisaatio, automaatio ja robotisaatio muuttavat työtehtäviä. Muutoksen myötä osa työtehtävistä katoaa väistämättä, mutta samalla tilalle syntyy myös uusia työpaikkoja ja uudenlaisia työtehtäviä. Kaupan alalla muutokset ovat lisänneet muun muassa dynaamista varastointia, verkkokauppaa sekä itsepalvelukassoja. Joissain tapauksissa muutokset ovat vähentäneet tai poistaneet raskaita, rutiiniluonteisia ja työturvallisuuden kannalta vaarallisia tehtäviä, mutta samalla muutokset ovat tuoneet kaupan alalle uusia työturvallisuusriskejä. Esimerkiksi varasto- ja logistiikka puolella töitä jaetaan yhä useammin sähköisten järjestelmien ja älypuhelimien kautta. Vaikka työ olisi osa-aikaista, työ saattaa edellyttää työvuoroihin liittyvän viestinnän seuraamista työajan ulkopuolella enemmän kuin kokoaikatyössä. Tämä puolestaan vaikuttaa merkittävästi työntekijöiden jaksamiseen.

Lisäksi selonteossa on tärkeää ottaa kantaa siihen, miten jo kaupan alalla työskentelevien sekä kaupan alalle koulututtavien digitaitoja voidaan parantaa. Jo nyt automatisaatio, robotiikka ja älykäs teknologia näkyvät muun muassa logistiikassa, varastoinnissa ja kassapalveluissa. Tästä syystä on tärkeää vahvistaa sekä oppilaitoksissa tapahtuvaa koulutusta (ml. korkeakoulut) että huolehtia siitä, että jo nykyisin kaupan alalla työskentelevillä on riittävät mahdollisuudet päivittää osaamistaan eripituisin täydennuskoulutuksin.

YMPÄRISTÖVASTUU JA VÄHÄHIILISYYS

PAMin näkemyksen mukaan selonteossa tulee ottaa kantaa ympäristöasioiden osalta toimialan hiilineutraalisuuteen sekä vastuullisuuteen. Näiden asioiden mukaan ottamista puoltaa parhaillaan meneillä oleva TEM:n koordinoima eri toimialojen vähähiilisyteen tähtäävä tiekarttatyö. Lisäksi kestävä kulutuksen on todettu korostuvan asiakkaiden arvoissa ja ostokäyttäytymisessä. Yhä useammat asiakkaat haluavat myös tuottajien ja kaupan tarjoavan heille nykyistä paremmat mahdollisuudet kestäviin valintoihin ja kierrätykseen. On myös todennäköistä, että kaupan alalla ympäristöosaamisen tarve kasvaa, kun kierrätys muuttuu tavaroiden kierrätyksestä raaka-aineen kierrätykseksi.

REILUN KILPAILUN EDISTÄMINEN

Selonteossa tulee ottaa kantaa siihen, miten reilua kilpailua voidaan edistää kaupan alalla (mm.

hankintaketjut, vastuulliset hankinnat sekä EU- tasoisen lainsäädännön, kuten digitaalisten sisämarkkinoiden verkkokauppaa koskevien säännösten, merkitys suomalaisen kaupan näkökulmasta).

Kaupan toimialan muutoksesta**2. Mitkä ovat mielestänne keskeisimmät konkreettiset toimet, joilla valtiovalta voi vastata kaupan toimialan rakennemuutokseen Suomessa?****LAINSÄÄDÄNNÖN KEHITTÄMINEN**

Kuten lausunnon kohdassa 1 todettiin, PAMin näkemyksen mukaan yksi keskeinen syy kohtaanto-ongelmaan on se, etteivät kaupan alan työntekijät tule palkalla toimeen. Elämiseen riittävien työtuntien turvaamista voidaan edistää ensi sijassa lainsäädännön kautta.

VEROTUS

Kaupan alan rakennemuutosta voidaan tukea verotuksella, kuten palauttamalla kaupan alan toimijat alemman sähköverokannan piiriin. Tällä hetkellä energiaverotus ei kohdistu Suomessa kaikkiin samalla tavoin, koska kotitaloudet ja palvelualat maksavat sähköstä korkeampaa veroa kuin esimerkiksi teollisuus ja konesalit. Kaupan ja muiden palveluiden palauttaminen teollisuuden kanssa alemman sähköverokannan piiriin alentaisi kotimaisten palveluiden kustannuksia.

YRITYSTUET JA INNOVAATIOTOIMINTA

Myös kaupan alantoimijoille maksetaan yritystukia. PAMille on tärkeää, että yritystuet ovat vaikutuksellisia, eli parantavat Suomessa toimivien yritysten kilpailukykyä ja lisäävät työpaikkoja ja tuotantoa. Nykyisen tuotannon tukeminen ei riitä syyksi ja se vähentää toimialojen joustavuutta vaikeuttamalla uusien yritysten markkinoille tuloa. Yritystukien perusteltavuus myös paranee, jos tukien vaikutus on mitattavissa ja erotettavissa yleisen talouskehityksin ja muiden olosuhteiden vaikutuksesta työllisyyteen ja tuotantoon.

Yritystukikeskustelussa käsitellään usein myös kyläkaupoille myönnettäviä tukia. PAM korostaa, että kaupalla on tärkeä yhteiskunnallinen rooli, sillä toimiala tarjoaa sekä kuluttaja- että yritysasiakkaille olennaiset tuotteet ja palvelut. Esimerkiksi kyläkaupoilla on merkittävä rooli alueellisen tasa-arvon kannalta, sillä ne tarjoavat maaseudulla asuville aiempaa paremmat mahdollisuudet ostaa verkkokaupasta sekä käyttää Alkon ja Postin palveluita. Tästä syystä on tärkeää myöntää esimerkiksi investointi- ja toimintatukia harvaan asuttujen ja syrjäseutujen palveluiden turvaamiseksi.

PAMin kanta on, että yrityksen osa-aikaisille työskenteleville työntekijöille maksettava sosiaaliturva voidaan nähdä eräänlaisena yritystuen muotona. Jos palkka on niin vaillinainen, että sitä on täydennettävä sosiaaliturvalla, kyse on verovaroin maksettavista yritystuista. On hyvin todennäköistä, että osa-aikatoihin ei löytyisi nykyisellä tavalla työntekijöitä, jos yhteiskunta ei maksaisi heille palkkatulojen lisäksi sosiaaliturvaa elinkustannusten kattamiseen.

Yritystukien lisäksi on tärkeää kiinnittää huomiota kehitys- ja innovaatiotukiin. Esimerkiksi Business Finlandin myöntämiä tukia tulisi kohdentaa erikoiskauppaa (mm. yritysten IT-valmiuksien tukeminen).

SOSIAALITURVAJÄRJESTELMÄ

PAMin näkemys on, että nykyistä sosiaaliturvajärjestelmää tulisi uudistaa vastaamaan paremmin yhä moninaistuvia työn tekemisen muotoja. Sosiaaliturva ei vastaa kovin hyvin ihmisten vaihtuviin ja moninaiisiin elämäntilanteisiin eikä työmarkkinoiden muutoksiin. Sosiaaliturva ei myöskään huomioi riittävästi palvelualojen työntekijöiden moninaisista ja epävarmoista työsuhteista sekä pienipalkkaisuudesta aiheutuvia toimeentulo- ongelmia. Tällä hetkellä sosiaaliturva ei kannusta vastaanottaman pätkätöitä järjestelmän byrokraattisuuden, jäykkyyden ja moralisoituvuuden vuoksi. PAM pitää tärkeäksi, että sosiaaliturva uudistetaan niin, että se tukee paremmin ihmisiä erilaisissa

elämäntilanteissa, huomioi paremmin työelämän murroksen sekä kannustaa työntekoon. PAMin aloilla työelämän suurten muutosten ja teknologian sekä globalisaation myötä työtä tehdään moninaisilla työsuhteilla, josta aiheutuu toimeentuloloukkuja. Pitkät käsittely- ja odotusajat, vaikea siirtyminen etuusnimikkeestä toiselle sekä yrittäjä- ja palkansaajamääritelmien epämääräisyys aiheuttavat työntekijöille toimeentulovaikeuksia.

Pam haluaa ensisijaisesti vaikuttaa ja ajaa sitä, että työnantajat tarjoisivat työntekijöilleen riittävän määrän työtunteja ja maksaisivat elämiseen riittävää palkka. Koska tämä ei aina toteudu, PAM pitää tärkeänä sitä, että viime kädessä yhteiskunta takaa ihmisille oikeuden hyvään ja ihmisarvoiseen elämään. Yhteiskunnan sekä työelämän tulee olla oikeudenmukainen ja tasa-arvoinen myös heikommassa asemassa oleville kansalaisille.

KAAVOITUS JA MAANKÄYTTÖ

Vähittäiskaupan kilpailu on mahdollista vain, jos toimijoille on tarjolla riittävästi vaihtoehtoisia sijoittumispaikkoja. Tästä syystä maankäyttöön ja kaavoitukseen liittyvien säädösten tulee olla sellaisia, että ne ohjaavat kaupan alalle laadultaan ja määrältään riittävästi sijoittautumispaikkoja ja edistävät alueiden elinkeinorakennetta ja työllisyyttä (mm. myymälöiden rakenne, sijoittuminen ja saavutettavuus). Vaikka kaavoituksella voidaan edistää kilpailua vain rajallisesti, kaavoituksen avulla voidaan kuitenkin edistää kilpailua sekä alueiden elinkeinorakennetta ja työllisyyttä kiinnittämää huomiota välillisesti vaikuttaviin tekijöihin (mm. tarvittavat liikenneyhteydet ja tukipalvelut). Valtion lisäksi toimiva maankäyttö ja kaavoitus korostaa kuntien roolia (mm. asemakaavoitus).

Kaavoituksen ratkaisujen avulla tulee rakentaa yrittämiselle sellaisia houkuttelevia sijoittumismahdollisuuksia, joissa kestävän ja turvallisen liikkumisen tavoitteet täyttyvät myös työmatkaliikkumisen osalta. Viisas työmatkaliikkuminen edistää työhyvinvointia sekä vähentää liikenteestä syntyviä hiilidioksidipäästöjä. Kaiken kaikkiaan viisas ja kestävä työmatkaliikenne on ympäristöä säästävää, turvallista, sujuvaa, terveellistä sekä taloudellista. PAMin tuoreen kaupan alaa koskevan tutkimuksen vastaajista 56 prosenttia kulkee töihin pääasiallisesti omalla autollaan muun muassa työpaikkojen sijainnin vuoksi. PAM näkee tärkeänä, että viisasta työmatkaliikkumiseen siirtymistä tuetaan kaupan alalla niin työhyvinvoinnin kuin työntekijöiden toimeentulon parantamisen näkökulmasta.

Kaupan sijoittumiseen sekä asiakkaiden ja työntekijöiden liikkumiseen liittyvien kaavoitusratkaisujen lisäksi on tärkeää kannustaa kuntia kaavoittamaan ja perustamaan riittävästi työntekijöiden työntekoa tukevia ratkaisuja (mm. vuoropäivähoitokodit).

3. Mitkä ovat mielestänne kolme keskeisintä sisältöä/teemaa kaupan toimialan rakennemuutoksessa?

1/3 KEINOT KOHTAANTO-ONGELMAN RATKAISEMISEKSI

Kaupan ala kärsii kohtaanto-ongelmasta ja vaarana on, että ongelma pahenee työntekijöiden eläköityessä. PAMin näkemys on, että kohtaanto-ongelman ratkaiseminen vaati koulutukseen, työn ja perheen yhteensovittamiseen sekä työsuhteiden laatuun panostamista

Osana alan rakennemuutosta on huomioitava myös jo nyt olemassa oleva kohtaanto-ongelma ja sen vaikutus alan houkuttavuuteen työllistäjänä myös tulevaisuudessa. Kasvatvat vaikeudet rekrytoida työvoimaa ovat alalle vakava haaste. Epävarmuus työsuhteen laadusta ja jatkuvuudesta vähentää myös mahdollisuuksia muuttaa työn perässä alueille, joissa pula osaavasta työvoimasta on suurinta. PAMin näkemys on, että selonteossa tulee osana rekrytointiongelmia tiedostaa alan työsuhteiden laadun merkitys sekä huomioida alalla työskentelevien vastentahtoisesti osa-aikaisten määrän merkitys alan kehityksessä. Kohtaanto-ongelman osalta PAM haluaa nostaa esiin, että palkan lisäksi työvoiman saatavuuteen ja liikkuvuuteen vaikuttavat riittävä kohtuuhintaisten asuntojen tarjonta, toimivat liikenneyhteydet sekä muut elinvoimatekijät. Esimerkiksi alueelliseen liikkuvuuteen voidaan vaikuttaa tehokkaalla työnvälityksellä, omaa ja koko perheen muuttoa tukevilla taloudellisilla kannustimilla sekä kohtuuhintaisia asuntomarkkinoita kehittämällä.

2/3 KEINOT TYÖN JA PERHEEN YHDISTÄMISEKSI 24/7/365-TOIMIALALLA

Selonteossa tulisi selvittää, miten kaupan alan aukioloaikauudistus on muuttanut sekä kaupan alan toimintaa yleisesti että erityisesti työn tekemistä (mm. työntekijöiden työajat ja työturvallisuus). Jo nyt on yleisesti tiedossa, että muuttuneet työajan näkyvät iltä-, yö- ja viikonlopputyöskentelyn lisääntymisenä. Työaikojen muuttuminen on vaikeuttanut erityisesti yksinhuoltajien sekä yhteishuoltajien työn ja perheen yhdistämistä, koska esimerkiksi päivähoiton järjestäminen ei ole mukautunut tähän uudistukseen ja sen tuomaan hoidon joustavaan lisätarpeeseen esimerkiksi vuorohoidon laajempaan mahdollistamiseen. Esimerkiksi PAMin teettämän kyselyn mukaan vain kahdeksalle kymmenestä on asuinkunta pystynyt tarvittaessa tarjoamaan vuorohoitopaikan.

PAMin työn ja perheen sovittamista tutkineen tutkimuksen vastaajista kaiken kaikkiaan yli 40 prosenttia ilmoitti tyytymättömyytensä kunnan vuorohoitoon, sillä tällaisenaan hoidon ei koeta vastaavan kaupan alan vaatimukseen ja tarpeeseen, jossa työajat muuttuvat nopeallakin aikataululla sekä suuri osa työvuoroista painottuu iltaan. Tällä hetkellä näyttääkin valitettavasti siltä, että vuorohoitajärjestelmä mukautuu paremmin tilanteessa, jossa vanhempien työajat ovat suhteellisen säännöllisiä ja suunniteltu pitkälle aikavälille. Lisäksi työn ja perheen yhteensovittamista vaikeuttaa se, että 24/7/365-vuorohoitoryhmät sijaitsevat usein kohtuuttoman kaukana kotoa ja keskitetysti, jolloin lapsen vieminen hoitoon saattaa olla erittäin haasteellista (mm. julkisen liikenteen aikataulut).

PAMin näkemys on, että päivähoito ei vastaa tällä hetkellä epätyypillisten työaikojen hoitotarvetta eikä ympärivuorokautista ja ympärivuotista hoitoa ole tarjolla riittävästi. Tästä syystä esimerkiksi lasten vuoropäivähoitoa on kehitettävä ja palvelun saatavuutta parannettava koko maassa. Lisäksi tulee huomioida myös 1. ja 2. luokkalaisten lasten hoitotarpeet osana vuoropäivähoitoa sekä kehittää alakoululaisten lasten aamu- ja iltapäivätoimintaa.

PAMin näkemys on, että osana selontekoa on arvioitava alaa koskevien päätösten sukupuolivaikutteita sekä tiedostaa osana selontekoa, että tutkimusten mukaan aukiolojen vapauttaminen on vaikuttanut erityisesti naisten suhtautumiseen omiin mahdollisuuksiin jatkaa kaupan alalla.

3/3 KOULUTUKSEN KEHITTÄMINEN JA OPPIMISEN VARMISTAMINEN

PAMin näkemys on, että paras tapa varmistaa osaavan työvoiman saanti tulevaisuudessa on huolehtia työntekijöiden kyvystä sopeutua muutokseen tai olla proaktiivinen muutoksentekeijä. Tämän lisäksi on

erityisen tärkeää tarjota riittävää henkilöstökoulutusta, jotta tehtävistä toisiin siirtyminen tapahtuu luontevasti ja olemassa olevan työntekijöiden potentiaali saadaan mahdollisimman hyvin käyttöön.

PAMin näkemys on, että jos kaupan alan yritykset haluavat osaavaa ja muutokset sopeutuvaa, dynaamista työvoimaa, on niiden oltava saumaton osa elinikäisen oppimisen polkua ja asetettava enemmän panoksia työntekijöidensä osaamisen arviointiin ja osaamisvajeiden paikkaamiseen. Tämä sisältää perustaidot, oppimisen metataidot, soveltavat kognitiiviset taidot ja selkeät ammatilliset taidot. Osaamista pitää mitata vuosittain ja työntekijöille tarjottavat osaamiset kehittämisen mahdollisuudet tulee peilata näitä mittauksia. Jotta osaamisen arviointi työpaikalla ei käy yrityksille liian raskaaksi, tulisi valtion kehittää verkossa toimiva, avoin työntekijän osaamisen kartoittamisen portaali.

PAMin näkemys on, että alan koulutusta tulee kehittää tulevaisuudessa panostamalla työpaikkoihin oikeanlaisia oppimisympäristöinä. Tämä tarkoittaa, että työpaikka voi toimia hyvänä ammatillisena oppimisympäristönä, jos kaikki toimijat (työpaikka, oppilaitos ja oppija) ovat valmiita panostamaan oppimistavoitteiden saavuttamiseen ja ymmärtävät roolinsa. Luonnollisesti taustalla pitää olla työnantajan aito halu käyttää työpaikkaa tavoitteellisesti oppimisympäristönä.

Koska kaupan ala digitalisoituu kovaa vauhtia, PAMin näkemyksen mukaan on tärkeää vahvistaa sekä oppilaitoksissa tapahtuvaa koulutusta, että huolehtia siitä, että jo nykyisin alalla toimivilla on riittävät mahdollisuudet päivittää osaamistaan eripituisin täydennyskoulutuksin. Lisäksi työntekijöiden taitojen kehittämisessä olisi hyvä ottaa huomioon kansallinen osaamisen ennakointityö. Esimerkiksi OPH:n Osaamisen ennakointifoorumissa digitaalisten taitojen lisäksi kaupan alan tulevaisuustaitoihin katsotaan kuuluvan asiakaspalvelun osalta tuoteosaamisen ja kuluttajien yksilöllisen käyttäytymisen ymmärtäminen. Lisäksi johtamisosaamiseen, kulttuurintuntemukseen ja kielitaitoon liittyvien taitojen katsotaan korostuvan työyhteisöjen monikulttuuristumisen myötä.

4. Millaisia vaikutuksia mielestänne koronaviruspandemia taikka sen kaltaiset yllättävät toimialaa merkittävästi ravistelevat muutostilanteet tuovat kaupan toimialalle?

PAMin näkemyksen mukaan koronaviruspandemia on vaikuttanut kaupan toimialaan muun muassa seuraavasti:

YRITYKSET

Ruoan verkkokauppa on lisääntynyt. Suurten ketjujen lisäksi pienemmät toimijat ovat perustaneet omia portaaleja ruoan verkkokaupalle.

Erikoiskaupan tilanne on vaikeutunut kysynnän vähennyttyä. Osa erikoiskaupan asiakkaista on siirtynyt käyttämään verkkokauppoja (mm. muoti- ja urheiluvälinekauppojen asiakkaat). Suomalaisen kaupan kannalta keskeinen kysymys on, missä määrin koronakriisin aikana tapahtunut kuluttajien ostokäyttäytymisen muutos siirtyy pysyvästi verkkoon ja kuinka paljon tästä siirtymästä nyt ja tulevaisuudesta kohdistuu suomalaiseen verkkokauppaan.

Verkkokaupoista tilattujen tuotteiden kotiinkuljetus on kasvanut. Jotkut logistiikkatoimijat ovat innovoineet ratkaisuja, joissa kontakti vähennetään minimiin (mm. luovutus niin, ettei paketteja anneta suoraan asiakkaiden käsiin).

Joissain tapauksissa tuotteiden saatavuus on kärsinyt. Osittain kyse on valmistajien toimitusvaikeuksista (esim. globaali raaka-ainepula), mutta osin kyse on kuluttajien muuttuneesta käyttäytymisestä (esim. koronakriisin alkuvaiheessa kaupoista loppuivat esimerkiksi makaronit, säilykkeet ja wc-paperi, kun asiakkaat täydensivät kotivarastojaan).

Irtomyynnissä olevien tuotteiden myynti on muuttunut. Tuoteryhmä on saatettu joko poistaa myynnistä (mm. salaattibuffetit), niiden myynti on vähentynyt tai tuotteita on alettu pakkaamaan asiakkaille valmiiksi (mm. leipomotuotteet).

TYÖNTEKIJÄT

Yksittäisistä ammattiryhmistä lomautukset ovat kohdistuneet eniten myyjiin.

Kauppakeskusten asiakasmäärät ovat vähentyneet ja monet erikoisliikkeet ovat lomauttaneet työntekijöitään sekä sulkeneet määräajaksi liikkeensä.

Työturvallisuus on heikentynyt joissain paikoissa (mm. myymälävarkaudet, lisääntynyt alkoholimyynni sekä työntekijöiden altistuminen työssään koronatartunnoille).

ASIAKKAAT/KULUTTAJAT

Asiakkaiden ostotottumuksissa on tapahtunut muutoksia. Esimerkiksi ennen koronakriisiä hyvätuloisten työntekijöiden tulot ovat saattaneet laskea merkittävästi lomautusten vuoksi. Heikentynyt taloudellinen tilanne on heijastunut ymmärrettävästi myös asiakkaiden ostokäyttäytymiseen. Lisäksi etäopetuksen ja etätöiden lisääntyminen on lisännyt kotiin tehtävien ruokaostosten määrää.

Monia erikoiskaupan liikkeitä on suljettu ja tämän seurauksena kuluttajat ovat joko luopuneet hankinnoistaan, siirtäneet niitä myöhempään ajankohtaan tai lisänneet verkkokauppojen käyttöä (mm. vaatteet ja urheiluvälineet)

Kotimaisen ruoan ja pakattujen elintarvikkeiden (ml. vihannekset ja hedelmät) kysyntä on kasvanut.

Kestokulutushyödykkeiden myynti on vähentynyt (esim. autot).

5. Miten valtiolta voi mielestänne tukea kaupan toimialan rakenteiden kestävyttä ennakoivasti ylläpitävissä muutostilanteissa (esimerkiksi koronaviruspandemian kaltaiset tilanteet)?

PAMin näkemyksen mukaan valtiolta voi tukea kaupan toimialan rakenteiden kestävyttä kiinnittämällä huomiota esimerkiksi seuraavilla keinoilla:

LAINSÄÄDÄNTÖ

kollektiiviperusteisen työsuhdeturvan parantaminen

sovitellun ansioturvan kehittäminen

osa-aikaisten työntekijöiden lisätöoikeuden vahvistaminen ja osa-aikaisten työntekijöiden työn ja muun elämän yhdistämisen helpottaminen sekä työllistymismahdollisuuksien parantaminen.

Lisäksi PAM korostaa EU-tasoisien sääntelyn merkitystä: Euroopan komissio on esittänyt digitaalisten sisämarkkinoiden verkkokauppaa koskevien direktiivien käyttöönoton lykkäämistä puolella vuodella kesään 2021. PAMin kantana on, että Suomen on tärkeää pitää huolta siitä, ettei direktiiviä siirretä enää kesästä 2021 eteenpäin. Jos vaarana on aikataulun siirtyminen vielä myöhäisempään ajankohtaan, Suomen on tärkeää vaikuttaa Euroopan neuvostossa aktiivisesti tämän reilua kilpailua edistävän direktiivin käyttöönottamiseksi.

YRITYKSET

pienien erikoiskauppojen IT-valmiuksien tukeminen esimerkiksi rahoittamalla yritysten kehitys- ja innovaatiotoimintaa ja kansainvälistymistä sekä tukemalla työntekijöiden verkkokauppaosaamiseen liittyvää koulutusta (esim. asiakaspalvelu, myynti ja strateginen aseointi markkinoilla).

myyntiketjujen kartoittaminen ja varmistaminen kriisitilanteissa (ml. ulkomaille suuntautuva verkkokauppa).

suomalaisen verkkokaupan tukeminen (ml. kansainvälistyminen).

Lisäksi PAM korostaa, että epidemioiden ja pandemioiden aikana valtiollaan olisi kannustettava työnantaja tarjoamaan kaikille työntekijöilleen riittävä ohjeistus, tarpeelliset suojavausteet sekä tarvittavat rokotukset: epidemioiden ja pandemioiden aikana kaupan alan työntekijät altistuvat työssään koronatartunnoille. Parhailaan menossa olevan koronakriisin aikana päivittäistavarakaupassa tämä ilmiö on huomioitu verraten hyvin, mutta erikoiskaupan alalla työntekijöiden (ja asiakkaiden) suojelemiseen ei ole kiinnitetty vielä riittävää huomiota.

KOULUTUS

kohdistamalla poikkeusaikana yrityksille maksettavien tukien lisäksi tukitoimenpiteitä myös työntekijöille (esim. taloudellinen tuki lomautettuina olevien työntekijöiden omaehtoiseen koulutukseen myöntämällä tukea työvoiman uudelleen koulutukseen sekä digitaitojen kehittämiseen lisäämällä oppisopimuspaikkoja

kannustamalla työpaikkoja avaamaan ovensa täsmäkoulutukselle, joka voitaisiin suorittaa työvoimapolitiittisena koulutuksena (tavoitteena esim. yhden tutkinnon osan suorittaminen). Rakenteet tämä kaltaiseen osaamisen kevyeen kehittämiseen ja päivittämiseen ovat periaatteessa jo olemassa.

Koulutuksen osalta PAM painottaa, että työnantajan rooli on huolehtia osaamisesta työntekijän työuran aikana. Tämä vaatii osaamisen proaktiivista ja jatkuvaa arviointia sekä kartoitusta. Julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyönä onkin tärkeää luoda puitteet jatkuvalle työntekijöiden osaamisen kartoitukselle.

--

6. Miten digitalisaatio tulee näkemyksenne mukaan muuttamaan asiakassuhdetta, markkinointia ja arvoketjuja? Onko painopiste siirtymässä tavaroista palveluihin?

Kuten tämän lausunnon kohdassa 1 todettiin, kauppa digitalisoituu kovaa vauhtia. Jo nyt automatisaatio, robotiikka ja älykäs teknologia näkyvät muun muassa logistiikassa, varastoinnissa ja kassapalveluissa. Samalla kun digitalisaatio on muuttanut kuluttajien ostokäyttäytymistä, se on muuttanut myös työn tekemistä (mm. ilta- ja yötyön sekä yksintyöskentelyn lisääntyminen sekä työntekijöiden digitaidot).

Digitalisaation myötä kuluttajilla on myös mahdollisuus tehdä ostoksia 24/7/365. Tämä puolestaan on muuttanut työn tekemistä. Esimerkiksi ilta- ja yötyön sekä yksintyöskentelyn lisääntyminen on tuonut muun muassa kaupan alalle uusia työturvallisuusriskejä. Tällaisiin riskeihin kuuluvat tutkimusten mukaan esimerkiksi lisääntynyt työtapaturmien sekä sydän- ja verisuonitautien sekä erityyppisten syöpien riskiä, ongelmat työn ja muun elämän yhteensovittamisessa.

Tulevaisuudessa vähittäiskaupassa myyjien määrän on ennustettu vähenevän ja työtehtävien painottuvan yhä enemmän asiakkaiden palveluun, neuvontaan ja opastukseen. Esimerkiksi globaalin verkkokaupan seurauksen asiakas ei tee valintaa enää kivijalkaliikkeessä myynnissä olevan kolmen valkoisen paitapuseron kesken, vaan hän saattaa valita haluamansa vaateen verkkokaupan 1000 valkoisen paitapuseron valikoimasta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että henkilökohtaisen palvelun ja erilaisten personoitujen palvelujen merkitys korostuvat tulevaisuudessa yhä enemmän. Samalla korostuu myös osaavan henkilöstön rooli.

Digitalisaatio mahdollistaa yrityksille aiempaa yksilöllisempien ja henkilökohtaisempien asiakassuhteiden luomisen. Tällaisten asiakassuhteiden luominen edellyttää kuitenkin teknologian ja tehokkaan tiedonhallinnan lisäksi asiakkaiden halukkuutta luovuttaa omat tietonsa (esim. yksilöidyt osto- ja asiakastiedot) yritysten käyttöön esimerkiksi mainonnan personointia varten. Asiakkaiden luottamusta voidaan lisätä kiinnittämällä huomiota yksityisyyteen, tietoturvaan ja tietosuojaan. Näiden osa-alueiden toteutuminen edellyttää kuitenkin sitä, että yritys tarjoaa työntekijöilleen riittävästi koulutusta. Tästä syystä työnantajien tulee huolehtia siitä, että henkilöstö saa riittävästi koulutusta esimerkiksi sähköisten asiakastietojen turvallisesta käsittelystä sekä uusista maksutavoista (ml. erilaiset mobiilimaksutavat). PAMin näkemys on, että vastatakseen digitalisaatioon on tärkeää vahvistaa sekä oppilaitoksissa tapahtuvaa koulutusta, että huolehtia siitä, että jo nykyisin alalla toimivilla on riittävät mahdollisuudet päivittää osaamistaan eripituisin täydennyskoulutuksin (ks. lausunnon kohdat 1 ja 3).

Digitalisaation myötä sosiaalisen median kanavien merkitys asiakkaiden ostopäätöksissä on kasvanut. Etenkin someaktiivien keskuudessa eri kanavista löytyvät suositukset tietyistä yrityksistä saattavat vaikuttaa merkittävästi ostopäätöksiin. Ongelmallista on kuitenkin suositusten luotettavuus: suositukset perustuvat aina asiakkaiden subjektiivisiin kokemuksiin eikä aina ole todennettavissa, että suosituksen tehnyt henkilö on todella käyttänyt arvioimaansa palvelua tai ostanut arvioimaansa tuotetta. Joissain tapauksissa ongelmaksi saattaa muodostua se, että suosittelijan arviointi voidaan yhdistää tiettyyn työntekijään. Ongelmaksi tämä muodostuu etenkin silloin, tunteuttomien henkilöiden kirjaukset vaikuttavat työntekijöiden asemaan ja/tai palkkaan.

Tulevaisuusselonteon valmistelu**7. Mitä tulee mielestänne huomioida kaupan tulevaisuusselonteon valmistelussa?**

PAMin näkemyksen mukaan selonteossa tuli käsitellä myös seuraavia teemoja:

TYÖNTEKIJÖIDEN MAHDOLLISUUDET TYÖSKENNELLÄ KAUPAN ALALLA

Elämän rytmin muuttuminen ja palveluiden aukioloaikojen laajentuminen vaikuttavat väistämättä myös työntekijöiden työelämän, perhe-elämä ja muun yksityiselämän yhteensovittamiseen. Aukioloaikojen laajentuminen on lisännyt muun muassa vuorohoitopaikkojen sekä julkisen liikenteen tarvetta. Myös näitä muutoksia olisi hyvä käsitellä selonteossa.

TYÖVOIMAN RAKENNUMUUTOS

Lausunnon kohdassa 1 painotetaan selonteon sisällön kannalta keskeisiä kaupan alan rakennemuutokseen ja kilpailukykyyn liittyviä tekijöitä. Näiden tekijöiden lisäksi selonteossa olisi hyvä tarkastella myös kaupan työvoimarakenteen muuttumista, kuten osa-aikaisten työntekijöiden toimeentulon taso.

Merkkejä alan rakennemuutoksesta ovat esimerkiksi tavaratalokaupan ongelmat, jotka ovat kulminoituivat vuoteen 2016, jolloin vähittäiskaupan alalta irtisanottiin erityisesti Anttilan konkurssista ja Stockmannin Oulun tavaratalon lopettamisesta seuranneiden yt-neuvotteluiden lopputuloksena enemmän henkilöstöä kuin miltään muulta toimialalta. Myös työsuhdemuodot ovat olleet pitkään muutoksessa kaupan alalla. Kun vuonna 1989 vähittäiskaupan alalla (pl. moottoriajoneuvojen ja -pyörien kauppa) osa-aikatyötä tekevien osuus toimialan palkansaajista oli 28 prosenttia, osa-aikaista työtä tekeviä palkansaajien osuus tällä hetkellä on alalla 44 prosenttia. Kaupan aukiolojen vapautumisen jälkeen esimerkiksi alityöllisten myyjien määrä lisääntyi aikaisempaa nopeammin. Nyt alityöllisiä myyjiä (eli kokoaikatyötä haluavia myyjiä) on noin 19 000.

Finanssikriisin jälkeen vähittäiskaupassa on lisääntynyt vuokratyövoiman käyttäminen. Aikavälillä 2009-2019 vuokratyövoiman määrä alalla on kaksinkertaistunut. Vuonna 2019 alalla työskenteli kaikkiaan 6 600 vuokratyöntekijää, joka on 5 prosenttia alan palkansaajista. Kauppojen aukiolojen vapauttaminen vauhditti vuokratyön teettämistä.

Vuonna 2019 kaupan alalla (tukku- ja vähittäiskauppa ml. moottoriajoneuvojen ja -pyörien kauppa) alkaneista työsuhteista 33 prosenttia oli kokoaikaisia vakituisia. Alkaneista työsuhteista 43 prosenttia oli osa-aikaisia. Vähittäiskaupassa vuonna 2019 (pl. moottoriajoneuvojen ja -pyörien kauppa) alkaneista työsuhteista 57 prosenttia oli osa-aikaisia.

TYÖSUOJELU, TYÖTURVALLISUUS JA TYÖHYVINVOINTI

Selonteossa tulisi tarkastella myös työturvallisuuteen liittyviä kysymyksiä, koska uudet toimintatavat vaikuttavat myös olennaisesti työntekijöiden hyvinvointiin ja sitä kautta yritysten toimintaedellytyksiin ja julkisen talouden menoihin. Esimerkiksi kaupan aukioloaikojen vapautuminen on muuttanut sekä asiakkaiden että työntekijöiden elämänrytmiä. Muutos on osaltaan liudentanut työn ja vapaa-ajan välistä rajaa sekä tuonut uusia haasteita esimerkiksi työsuojeluun, työturvallisuuteen ja työhyvinvointiin: 24/7/365-yhteiskunnassa on yhä tärkeämpää huolehtia työntekijöiden fyysisestä ja henkisestä hyvinvoinnista ja jaksamisesta. Lisäksi on tärkeää estää työntekijöiden jaksamisen kustannuksella tehtävää lyhytnäköistä

shoppailua (mm. lepoaikojen korvaaminen rahalla). Uupunut työntekijä ei ole työturvallisuusriski vain itselleen, vaan palvelualalla hän on työturvallisuusriski myös työnantajalle, asiakkaille ja toisille työntekijöille.

Uupumisen lisäksi kaupan alan työntekijöiden työhyvinvointia uhkaavat muun muassa asiakkaiden taholta tuleva epäasiallinen kohtelu ja häirintä sekä yksintyöskentelyn myötä lisääntynyt turvattomuuden tunne (mm. väkivallan uhka). Kauppojen aukioloaikojen vapautuminen on lisännyt yksintyöskentelyä etenkin pienissä kaupan yksiköissä.

Kansainvälisten tutkimusten mukaan esimerkiksi digitalisaation myötä lisääntyneiden verkkokauppojen varastoissa työskentelevät työntekijät kärsivät tutkimusten mukaan paljon erilaisista tuki- ja liikuntaelinten sairauksista, mutta keikkaluonteisten ja tarvittaessa töihin kutsuttavien työsuhteidensa vuoksi heillä ei ole samanlaisia mahdollisuuksia hoitaa terveyttään kuin vakituisilla työntekijöillä. Tämä käytäntö on omiaan lisäämään sekä epätasa-arvoa että epäreilua kilpailua.

Monimuotoisella ja monikanavaisella toimialalla, kuten kaupan alalla, on tärkeää huomioida myös täysimääräisesti tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen, koulutukseen ja työsuojeluun liittyvät velvoitteet.

Muuta huomioitavaa
8. Muut mahdolliset kommentit.
-

Helsingissä 22.5.2020 Palvelualojen ammattiliitto PAM ry

